

UDC 930.85 (4-12)

YU ISSN 0350-7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXVIII

Redacteur

NIKOLA TASIC

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secetaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Redaction

MILUTIN GARASANIN, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE DJORDJEVIC (Santa Barbara), DRAGOSLAV ANTONIJEVIC,
VESELIN DJURETIC, MIODRAG STOJANOVIC

BELGRADE

1997

<http://www.balcanica.rs>

само празна прича, то је духовно савлађивање стварности у хармонији са природом. Ова изванредна књига

колеге Пантића, поред сјајних закључака, омогућила ми је да размишљам о њој и на овај начин.

Драђослав Анђионијевић

Љубинко Раденковић

СИМБОЛИКА СВЕТА У НАРОДНОЈ МАГИЈИ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА

Балканолошки институт САНУ, Посебна издања, књ.67 и „Просвета“,
Ниш 1996, стр.386.

Према ставовима самог аутора, ова књига представља анализу различитих магијских радњи у циљу објашњења кодног система магијског и митског мишљења. Аутор полази од тога да су магијски елементи и поступци системског карактера, те их класификује у неколико подсистема. У монографији се разматра седам кључних подсистема у смислу реконструкције народног модела света. У центру тог модела је човек, а затим следе подсистеми: простор, животиње, биљке, метали, боје и бројеви. У тумачењу и осветљавању неког симбола аутор често полази и од контекста који је шири од магијских обреда, образлажући такав метод чињеницом да је симбол, по правилу, старији од текста у коме се јавља. Погодност магијских ритуала за истраживање састоји се у томе да су они, обзиром на своју непроменљивост, погодна грађа за тумачење симболичког језика културе. Концептуално-методолошко опредељење аутора се састоји у изучавању културног феномена као текста, чији су темељни елементи

носиоци радње (јунаци, ликови) и тип радње, а везивни елементи - средства (вербална и невербална), као и простор и време. Уз дате елементе увршћује се још једна семантичка категорија, која чини препознатљивим текстове као варијантне облике и која има атрибутивну улогу, тј. одређује припадност јунака сферама добра или зла, значење магијске радње итд.

Тема ове књиге јесте откривање и тумачење модела света као саставног дела језика симболичке комуникације у народној магији. Према мишљењу аутора, човек је слику о свету створио почев од себе ка неосвојеном, непознатом простору, који је поделио на свој и туђи, с тим да је последње две сфере разграничио помоћу забрана (табуа).

У теоријско-методолошком погледу ово истраживање се базира на темељима руске семиотичке и етнолингвистичке школе, како и сам аутор напомиње, те на сарадњи са Н. И. Толстојем, В. Н. Топоровом, В. В. Ивановом, Б. А. Успенским и његовим ученицима и сарадницима.

Када се ради о подсистему „човек“, пре свега се полази од људског тела, које се дели по вертикали и по хоризонтали. Везано за овај систем, опозиција „голо-одевано“ има велики културолошки значај. Одећа, као и име, схватана је као атрибут људског, за разлику од природнога. Опозиција „тело-душа“ је увршћена међу дихотомије „унутра-споља“, „трајно-променљиво“, „невидљиво-видљиво“, „мушко-женско“ итд. По вертикали тело је подељено на главу, груди и ноге. Посебну пажњу аутор посвећује елементу „ноге“, чија је симболичка функција у њиховом додиру са земљом. Као значајни за магијске поступке помињу се колена и пета, а такође чарапе и обућа. Подела по хоризонтали укључује поделу на десну и леву страну тела, предњу и задњу и на центар и периферију. Десна страна се сматра повољном, „мушком“, а лева - неповољном, „женском“. Последња спада у исту парадигму као и „нечиста сила“. „Предњи“ спада у исту парадигму као и „десни“, а „задњи“ као и „леви“. Парадигму „леви-задњи“ допуњава елемент „периферни“ из опозиције „центар-периферија“, који подразумева косу и нокте. Посебна пажња се у овој глави посвећује улози гласа и полних органа у народно-магијском моделу света. Глас (шапутање, песма) се разматра у својој магијској функцији, а у једном поглављу - заједно са сузама. Аутор повлачи паралелу између магијске функције полних органа, камена и ђавола. Оно што спаја ова три појма је њихова симболичка веза са безданом и хтонским простором. У магијској функцији је, за разлику од свакодневне, дозвољена директна номинација полних органа.

Подсистем „простор“ се дели на „питоми“ и „дивљи“, што се у културама многих народа исказује кроз разликовање „омеђеног“ (свог) и „неомеђеног“ (туђег) простора. Ова подела се још може изразити као супротност „питомог“ тј. социјалног према „дивљем“, односно организованог простора према хаотичном. Свет дивљине, неизвесности се схвата као предворје хтонског света и улази у исту парадигму као и последњи. У овој глави се наводе сва она места у која се истерује нечиста сила.

Подсистем „животиње“ се дели по принципу „блиско-далеко“ и „горе-доле“. Најближа човеку домаћа животиња је коњ, од дивљих - вук, а најдаља - медвед. Медвед се појављује у улози домаћина звери или као друго лице бога стоке Велеса. Вук је везан за границу дивљег и људског света - не само у смислу просторном, него и временском. Пас има сличну функцију као и вук; он је чувар границе социјалног и дивљег простора, с тим да је разлика између пса и вука у томе да је вук чувар границе, али супротно усмерен од пса - од дивљег према социјалном. По вертикалној подели, животиње се деле на „горње“ и „доње“. Осим орла, као најчешће птице у народним бајањима, срећу се још: рода, ласта, сврака, гавран, врана, пловка, кукавица, сова, врабац итд. Негативно се вреднују ноћне птице, као и кукавица и гавран. Најважнија од свих „доњих“ животиња је змија, иначе један од најважнијих симбола у културама многих народа. Даље следе: жаба, даждевњак, пуж, критца, миш, слепи миш, јеж. Водене, „доње“ животиње се најчешће доводе у везу са нечистом силом

(углавном су то рак и риба). Међутим, ове две животиње су коришћене и у магијском лечењу болести. У круг „доњих“ животиња сврстани су и инсекти, међу којима најзначајнију улогу имају мрави, док су многе болести биле замишљене као бубе. Црви су, као и змије, везани за хтонски свет. Пчела се, за разлику од других инсеката сматра чистом животињом. Уз наведене поделе и објашњења по рубрикама, аутор уз дату главу прилаже и схематски приказ распореда животиња по обележјима „блиско-далеко“ и „високо-ниско“, тј. „дивље-питомо“ и „чисто-нечисто“.

Глава која описује подсистем „биљке“ узима за основу схватање биљака као најближе везе између човека и божанства или демона. Умесно је навести идеју В. Чајкановића, коју аутор такође наводи у својој монографији, да је поједино дрвеће имало функцију коју су после „преузели“ храмови. У поменутој глави се најпре разматра улога биљака у обредима годишњих народних празника, затим етнографски извори о биљкама, па чак и употреба биљака у сврхе моделирања простора и времена. Од конкретних биљака, посебна пажња се посвећује дрвећу, лану и конопљи због њихове изразите магијске функције.

Пета глава, посвећена подсистему „метали“, укључује следећа поглавља: Злато, Сребро, Олово, Бакар и Жива. У оквиру бинарних опозиција „небеско-хтонско“, „чисто-нечисто“, „мушко-женско“ поменути метали се деле на сребро, с једне стране, и бакар, злато, живу, с друге, с тим да су гвожђе и олово амбивалентни по свом значају за

народно-магијску традицију. Једино се сребро може једнозначно сврстати у „позитивну“ парадигму, захваљујући асоцијативној вези са даном, млеком и његовом култном чистоћом, као и са небеским божанствима. Оно је обележје овог, људског света, заштитник је од нечистог и хтонског. Завршницу главе чини схема метала по припадности и симболичким обележјима.

Бојама, као шестом подсистему, придаје се посебан значај због тога што су оне један од елемената помоћу кога се гради модел света. Оне се могу условно одвојити од реалитета који су њихови носиоци, и засебно посматрати. Употреба боја у класификаторској функцији („низаше боја“) среће се у народним бајањима свих словенских народа. У српско-хрватским бајањима, као атрибут који се понавља, најчешће се срећу црвено и црно. Што се тиче симболичких обележја боја, као што се види из приложене схеме, несумњива опозиција постоји само између црне и беле боје, док су црвена и сива амбивалентне. Црна је асоцијативно најмање двосмислена. У народним бајањима највећи значај има црвена. Зелена је атрибут природе, „туђег“ простора, опасног по човека. Плаво се најчешће везује за море у коме обитава нечиста сила. Жута боја је такође везана за онај свет, болести итд. Аутор наводи и устаљене комбинације боја које носе посебно симболичко значење. Најчешћа је тријада „бело-црвено-црно“, као симболичка структура прелаза, а затим „бело-црвено“. Схематски изражена, дихотомија боја се своди на опозицију свих боја и беле боје, или једноставније, на дихотомију „црвено-бело“.

Седми подсистем „бројеви“, односи се на процес сазнања и моделирања света који окружује човека. Број у симболичком језику културе врши класификаторску функцију поделе обележеног дела стварности од необележеног, коначног од бесконачног, космоса од хаоса. Повезан је са ритмом, као и са временом и простором. Основна опозиција унутар система бројева је „пар-непар“. Парни бројеви изражавају склад, равнотежу, због своје „затворености“, „статичности“ док су непарни бројеви везани за „туђе“, „несрећно“, обзиром да су „отворени“, „динамични“, „несиметрични“. Од парних бројева најчешће се срећу 2, 12, 40 а од непарних 3, 7, и 9.

Монографија Љ. Раденковића *Симболика светиња у народној магији Лужних Словена* представља систематско истраживање народне

културе са врло израженим структуралистичким прилазом. Неоспорно је да је аутор проанализирао обиман материјал са неопходном дозом апстракције, уз разврставање појава помоћу бинарног система опозиција, који одсликава дуалистички начин размишљања пагана - Словена. Неки фрагменти ове, годинама припремане монографије објављени су у зборницима у земљи и иностранству, а такође су били саопштени на различитим научним скуповима. Обзиром на актуелност етнолошких и етнолингвистичких истраживања данас у свету, а посебно због недовољног интересовања за последња код нас, ова књига представља актуелно и, у исто време, озбиљно истраживање, као аналог радовима првенствено руске етнолингвистичке школе, а затим и семиотичког правца у руској науци, који уживају велики углед у свету.

Тања Павловић

Сретен Петровић
МИТОЛОГИЈА СРБА, Ниш 1997, стр. 290

Сретен Петровић, научник велике енергије и стваралачког ентузијазма изнедрио је ново дело *Митологија Срба*. Наставио је своја трагања и настојања у проучавању српских обичаја, магије и религије, односно митологије, култа и ритуала. Додао је још једну чврсту کاریку у ланац свог значајног антрополошко-фолозофског опуса, овог пута у онај део који се односи на његова етно-културолошка изучавања српске духовности. Књига *Митологија Срба* представља суб-

лимирано усмерену пажњу на српску митологију изведену из обимне прегледне расправе изложене добрим делом већ у књизи *Митологија - култура - цивилизација*. Кроз садржај књиге, аутор прво указује на прасловенске и старије словенске основе и даље путеве развоја особености српских религијских схватања у два нивоа: у старијем види везу више са општесловенским традицијама, а у млађем налази да је специфично српски, обликован у интеракцији са културама и утицајима религијско-